

100 let Jednoty československých matematiků a fyziků

Práce a úkoly Jednoty československých matematiků a fyziků při budování socialistického státu

In: František Veselý (author): 100 let Jednoty československých matematiků a fyziků. (Czech). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962. pp. 98–[118].

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/401957>

Terms of use:

© František Veselý

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.



This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

PRÁCE A ÚKOLY JEDNOTY ČESKOSLOVENSKÝCH MATEMATIKŮ A FYZIKŮ PŘI BUDOVÁNÍ SOCIALISTICKÉHO STÁTU

Při okupaci českých zemí německou armádou v březnu roku 1939 prohlásil Klement Gottwald: „Dějiny českého a slovenského národa nekončí 15. a 16. března 1939... Český a slovenský lid povede svůj podzemní boj proti režimu okupantů a kolonizátorů, proti cizácké nadvládě fašistického Německa.“ Tato předpověď se splnila a národně osvobozovací boj českého a slovenského pracujícího lidu vyvrcholil Slovenským národním povstáním roku 1944 a Pražským květnovým povstáním roku 1945. Hlavní zásluhu na porážce hitlerovského Německa a na osvobození naší vlasti měla sovětská armáda. Košický vládní program, vypracovaný KSC a přijatý Národní frontou, byl programem národní a demokratické revoluce, který vláda začala uskutečňovat hned po skončení války. Klíčový průmysl, banky a doly byly znárodněny, půda nepřátel byla konfiskována, byly utvořeny národní výbory. Obnova československého hospodářství byla předním úkolem vlády i lidové správy v oblasti zajišťování materiálních potřeb lidu. Obnova činnosti škol vysokých i mnohých škol středních patřila k nejdůležitějším úkolům rozvoje kulturního života. Jednota a její členové přispívali vydatně k řešení těchto naléhavých úkolů, pro které se již za války připravovali.

Na schůzi konané dne 30. dubna 1945 schválil výbor JČMF projev, z něhož uvádím tato slova: „Hlásíme se radostně ke spolupráci na znovuvybudování našeho národního života ve smyslu politického a kulturního programu naší vlády a jsme přesvědčeni, že v rámci úkolů, které nás sdružují, budeme moci účinně přispěti k jeho provádění. K této spolupráci v novém duchu a hlavně v duchu přátelství k bratrskému národu ruskému a ostatním národům slovanským vyzýváme též všechny své členy a přátele.“ V těchto dvou citovaných větách je nejstručněji

vyjádřen směr práce JČMF. Jednota zaujala ihned kladný postoj ke Košickému vládním programu, jak to také vyjádřil ve svém dopise Zdeněk Fierlinger, když jménem vlády i jménem svým Jednotě za tento projev poděkoval. Jednota pak uskutečnění Košického vládního programu pomáhala a přispívala svou činností k revoluční přestavbě našeho státu.

Po vítězném konci Pražského květnového povstání pověřila Národní rada česká Františka Kadeřávka úkolem, aby se postaral o obnovení činnosti všech vysokých škol v Praze. Fr. Kadeřávek provedl tento úkol za pomoci mnohých členů JČMF, z nichž je třeba uvést zejména F. Vyčichla, který se nejvíce staral o umístění a vybavení pracovišť ČVUT. F. Vyčichlo soustředil tehdy téměř všechny pracovníky matematiků ČVUT do jedné budovy, aby mohli používat společné čítárny i knihovny, o něž se rovněž postaral. Organizační práce byly provedeny tak rychle, že již 1. června 1945 byly zahájeny přednášky pro velký počet posluchačů, kteří pro násilné uzavření českých vysokých škol studium přerušili nebo je ani začít nemohli. Obdobně byla obnovována činnost brněnské university i techniky. I bratislavské vysoké školy překonávaly některé nesnáze při nedostatku učitelských sil; vřdyt např. roku 1945 bylo na slovenských vysokých školách jen 8 pedagogických sil pro matematiku. Velmi obtížné úkoly musil řešit profesorský sbor Vysoké školy báňské a hutní v Příbrami za vedení prvního poválečného rektora Františka Čechury, známého odborníka v důlním měřičství a pracovníka v geofyzice, když tato škola byla přemístěna do válkou poškozené Ostravy. Tam totiž bylo nutné řešit mnoho jiných závažných úkolů, které byly důležité pro další vývoj našeho hospodářství. Také v Olomouci se pilně pracovalo na přípravách k zahájení činnosti druhé moravské university; universita v Olomouci byla obnovena pod jménem universita Palackého zákonem z roku 1946. Mimo to byly ve velkém počtu českých měst obnovovány střední školy okupanty za války uzavřené. Přitom bylo třeba řešit mnohé otázky jejich umístění a vybavení a otázky organizační.

František Záviška byl zvolen za předsedu výboru JČMF na valné schůzi dne 11. února 1943 a vykonával tuto funkci až do svého zatčení

dne 21. ledna 1944. Potom řídil práci výboru JČMF jeho místopředseda Stanislav Petíra až do mimořádné valné schůze dne 17. prosince 1945, která byla první poválečnou valnou schůzí Jednoty. Po Záviškově zatčení nesvolal výbor JČMF záměrně za války žádnou valnou schůzi, aby nemusil být volen nový předseda, neboť věřil, že se Záviška vrátí a opět se ujme své funkce. První část této mimořádné valné schůze byla tryznou za zemřelého předsedu Jednoty Františka Závišku a pietní vzpomínkou na všechny ostatní členy JČMF, kteří se stali obětí nacistických ukrutností za války. Mezi obětmi okupace byla řada vědeckých pracovníků, kteří svou vědeckou prací přispívali k rozvoji české matematické a fyzikální vědy. Nejtíže byla postižena fyzikální věda ztrátou teoretického fyzika Františka Závišky a experimentálních fyziků Václava Dolejška a Josefa Sahánka. Těžkou ranou pro naši matematiku byla ztráta talentovaného matematika Bedřicha Pospíšila. Mimo ně ztratila Jednota řadu dalších členů, kteří byli dobrými učiteli a vychovateli naší mládeže na školách vysokých i středních. Byli popraveni nebo umučeni v koncentračních táborech nebo ve vězeních, nebo zemřeli na následky útrap ve vězeních, nebo padli při Pražském květnovém povstání. Jejich obětí v boji za osvobození českého lidu nebude nikdy zapomenuto.

V druhé části této mimořádné valné schůze byl zvolen nový výbor JČMF s předsedou Bohumilem Bydžovským. Na schůzi výboru dne 23. 1. 1946 bylo obnoveno presidium výboru JČMF, které řešilo pak nejzávažnější otázky života Jednoty v letech 1946—1956. Po osvobození naší vlasti roku 1945 usiloval výbor JČMF především o to, aby byly napraveny škody vzniklé československému školství a vědě okupací a válkou. Výbor se staral o pořádání odborných a vědeckých přednášek, o organizaci práce v komisích pro otázky vyučování matematice a fyzice na středních školách, o nová vydání učebnic středoškolských i vysokoškolských, o vydávání časopisů aj. Před přehledem činnosti JČMF v jednotlivých oborech v letech 1945—1955 připomenu některé společenské změny, které novým způsobem formovaly práci Jednoty. Připomenu též některé významné změny v organizaci našeho školství i naší vědy, neboť tyto změny, které významní členové JČMF pomáhali plánovat a uskutečňovat, ovlivnily život Jednoty.

Přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou vyvrcholilo v únoru 1948, kdy dělnická třída, vedená KSC, se ujala moci a otevřela tak cestu k budování socialistického státu. Druhá etapa znárodnění průmyslové výroby, která proběhla v roce 1948, zvýšila význam vědy a techniky v našem společenském životě. V socialistické společnosti slouží věda a technika především zvyšování životní úrovně všech pracujících. Vývoj vědy a techniky se navzájem ovlivňuje a podmiňuje. Pro pokrok techniky mají velký význam vědy přírodní, především matematicko-fyzikální. Proto má náš stát mimořádný zájem na jejich rozvoji a podporuje je.

V dubnu roku 1948 byl schválen nový školský zákon, kterým byla provedena základní úprava jednotného školství. Na pětiletou školu národní navazovala čtyřletá jednotná střední škola. Vyšší stupeň všeobecného vzdělání umožňovala pak čtyřletá gymnasia, která připravovala žáky též ke studiu na školách vysokých. Při této reformě, kterou provedl ministr školství Zdeněk Nejedlý, se uplatnily také mnohé zásady, obsažené v návrzích JČMF na reformu střední školy z let 1919—1921, které tehdy nemohly být realizovány pro odpor konzervativních sil. Nový školský zákon svěřil vydávání školských učebnic a metodických časopisů Státnímu pedagogickému nakladatelství. V roce 1953 došlo ke zřízení osmiletých a jedenáctiletých všeobecně vzdělávacích škol, přičemž povinná docházka školní byla osmiletá. Při obou těchto reformách bylo posíleno vyučování matematice a fyzice. Roku 1959 usnesl se ústřední výbor KSC na zásadách nové organizace školského vzdělávání, které má být těsně spojeno se životem a s prací ve výrobě. Základní devítiletá škola tvoří první cyklus školského vzdělávání, na nějž navazuje druhý cyklus se třemi typy škol: střední všeobecně vzdělávací školy, odborné školy a učiliště, školy pro pracující. Možnost studia při zaměstnání na školách pro pracující nebo na podnikových technických školách a institutech usnadňují každému pracovníku ve výrobě, aby si doplňoval své vzdělání a zvyšoval odbornou kvalifikaci.

Roku 1948 oslavovala Karlova universita, vedená rektorem B. Bydžovským, 600. výročí svého založení. Od té doby bylo studium na ní i na ostatních vysokých školách několikrát reformováno; při těchto

reformách se uplatňovaly a uplatňují stejné základní zásady jako při reformách škol nižších stupňů. Nejvýznačnějším rysem budování vysokých škol v době od osvobození zůstává mohutný rozmach vysokých škol co do počtu škol i co do počtu jejich posluchačů.

Když Eduard Čech po válce přešel z university brněnské na universitu pražskou, ovlivňoval silně vývoj organizace práce v naší matematické vědě. Správně předvídal, že pracovníci přírodních a technických věd budou při budování socialistického státu klást velké úkoly matematikům. Proto chtěl, aby pro rozsáhlejší bádání v matematice byla vytvořena instituce, jejíž pracovníci by byli zbaveni povinností pedagogických na vysokých školách a práce na takových výzkumných úkolech, které mají význam jen pro úzké specializované obory našeho hospodářství nebo výroby. Z Čechovy iniciativy byl za podpory ministerstva školství zřízen při České akademii věd a umění *Badatelský ústav matematický*, který zahájil svou činnost dne 19. 11. 1947. Tento ústav vedený E. Cechem měl jen externí vědecké pracovníky a jeho hlavním úkolem bylo, aby osvědčení badatelé v matematice soustavně seznamovali mladé pracovníky se svými vědeckými pracovními metodami.

Na jaře roku 1950 zřídila vláda ČSR Ústředí vědeckého výzkumu a technického rozvoje, při němž vzniklo šest ústředních přírodovědeckých ústavů. Mezi nimi byl i *Ústřední ústav matematický*, jehož ředitelem byl jmenován Eduard Čech. Tento ústav zahájil činnost dne 1. 7. 1950 a jeho hlavním úkolem byla nejprve pomoc technikům ve výrobě. Když pak do svého pracovního plánu zařadil i teoretické práce a výchovu vědeckých pracovníků, byl *Badatelský ústav matematický* zlikvidován. Ústřední ústav matematický měl již též interní vědecké pracovníky. Ústředním přírodovědeckým ústavům byla svěřena též péče o vydávání vědeckých spisů a časopisů jejich oboru.

Zákonem ze dne 29. 10. 1952 byla zřízena *Československá akademie věd* a *Matematický ústav ČSAV* převzal úkoly Ústředního ústavu matematického.

Všecky tyto matematické ústavy konaly a konají důležitou vědeckou práci dříve již naznačenou. Je třeba ještě připomenout, že tyto ústavy vykonaly též důležitou práci pro vyučování matematice na na-

ších středních školách. Již v Badatelském ústavě bylo zřízeno oddělení pro elementární matematiku a její metodiku, které v něm i v Ústředním ústavě matematickém vedl R. Zelinka. Dne 12. 9. 1951 sešli se někteří pracovníci ÚÚM, aby vytvořili přípravný výbor pro organizaci celostátní matematické soutěže středoškolských žáků, která dostala název *Matematická olympiáda*. Ústřední výbor MO vedl od 1. ročníku ve školním roce 1951/52 po dva roky František Vyčichlo, kterého pak vystřídal akademik Josef Novák. Jednatelům ÚV MO je od vzniku této soutěže R. Zelinka.

Za druhé světové války pracovali někteří naši matematikové a fyzikové v průmyslu a z jejich osobních styků s techniky vznikla snaha, aby JČMF obrátila více svou pozornost na vědeckou práci fyzikální i matematickou, která by byla zaměřena k potřebám technické praxe. V říjnu roku 1943 předložil Ladislav Zachoval výboru JČMF propracovaný návrh na zřízení komise pro technickou fyziku, která by se starala o spolupráci teoretických pracovníků v matematice a fyzice s techniky. V únoru 1944 byla tato komise utvořena a po třech měsících přejmenována na *komisi pro užitou matematiku a fyziku*. Komise, kterou vedl Miloslav Hampl, dovedla získat zájem techniků, zejména z Prahy a z Plzně, o přednášky z moderní fyziky a o aplikace fyziky v technické praxi. Tato komise připravovala již v roce 1944 konferenci o užití X-paprsků v technické praxi, později stručně označovanou CPX. Za války však k ní nedošlo pro nepřítel úřadů i vedení průmyslových podniků. Konference CPX se konala teprve koncem listopadu 1945. Byla první poválečnou konferencí Jednotou pořádanou a měla velmi zdařilý průběh.

Po skončení války pokračovala JČMF tradičním způsobem v pořádání odborných a vědeckých přednášek. Zejména matematické přednášky v Praze, organizované později společně Matematickým ústavem a Jednotou, se staly pravidelnými schůzkami pražských matematiků. Také komise pro vyučování matematice a fyzice i komise pomůcková začaly po roce 1945 pilně pracovat. Staraly se o to, aby při očekávané reformě školství byly připraveny k tvoření nových osnov i učebnic a aby byly rozřešeny základní metodické otázky. Komise spolupracovaly s Výzkumným ústavem pedagogickým. Rozvinula se znovu práce pro

přípravu normy fyzikální terminologie. Aby práce metodických komisí v Praze byla zharmonizována, vytvořilo presidium JČMF na podzim roku 1948 v Praze jedinou komisi, kterou vedl tehdejší odborový přednosta ministerstva školství František Kahuda. Komise měla tři subkomise, a to pro vyučování matematice a deskriptivní geometrii, pro vyučování fyzice a pro vyučování chemii. Tento postup byl doporučen i výboru brněnského odboru JČMF. Později došlo k dohodě s VÖP o utvoření komisí složených ze zástupců VÖP a JČMF.

Činnost brněnského odboru JČMF za války neustala a zejména v prvních čtyřech poválečných letech pokračovala v širším měřítku. Brněnský odbor dobře zorganizoval v roce 1949 zdařilý kurs pro učitele matematiky a deskriptivní geometrie. V letech 1949—1955 uspořádal brněnský odbor 53 přednášek. Po B. Hostinském stal se předsedou brněnského odboru JČMF roku 1946 O. Borůvka, po něm vedl odbor L. Seifert v letech 1949—1952, kdy za předsedu odboru byl zvolen Josef Kaucký, který tuto funkci zastával až do roku 1956.

Matematicko-fyzikální kroužek JČMF v Bratislavě nemohl za války rozvíjet svou činnost. Obnovil ji však brzy po válce zejména zásluhou J. Hronce a D. Ilkoviče. V letech 1945—1955 konal průměrně 10—15 přednášek ročně. Novým střediskem práce členů JČMF se staly od roku 1950 Košice, když tam byla přenesena část slovenské techniky. O bouřlivém růstu matematicko-fyzikální práce na Slovensku svědčí např. to, že počet matematiků působících na slovenských vysokých školách se za prvních deset let poválečných zdesateronásobil. O kvalitativním růstu práce v matematicko-fyzikálních vědách na Slovensku svědčí též velmi pěkná úroveň *Matematicko-fyzikálneho časopisu*, který od roku 1951 vychází v Bratislavě. Vycházejí v něm většinou původní práce mladých slovenských vědeckých pracovníků z matematiky, teoretické i experimentální fyziky a geofyziky. Od roku 1953 je hlavním střediskem veškeré vědecké práce Slovenská akademie věd, která nyní vydává Matematicko-fyzikální časopis.

Poválečná obnova českého školství vyvolala potřebu rychlého vydání učebnic. Proto JČMF začala hned po válce vydávat nová upravená vydání těch středoškolských učebnic, které do té doby vyšly v jejím

nakladatelství. Činila tak až do roku 1948, kdy podle nového školského zákona vydávání všech učebnic převzalo *Státní pedagogické nakladatelství*. Zkušenosti odborníků, kteří byli dříve autory učebnic JČMF nebo pracovníky v jejich metodických komisích, nepřišly tím nazmar. Vždyť např. na učebních osnovách i učebnicích matematiky pro střední školy a gymnasia, organizovaná podle zákona z roku 1948, pracoval E. Čech s kolektivem matematiků, mezi nimiž zaujímal významné místo F. Vyčichlo.

Hned po válce starala se Jednota též o nová vydání dříve již již vydaných spisů vědeckých, vysokoškolských učebnic i spisů populárních. K dosavadním čtyřem edičním sbírkám přibyla z podnětu ředitele M. Valoucha od roku 1947 vydávaná nová sbírka *Brána k vědění*, kterou redigovali K. Havlíček, V. Jozífek a F. Kahuda. Cílem této sbírky bylo, aby se studenti i nejširší lidové vrstvy mohli poučit o základních otázkách matematiky a fyziky. Když na konci roku 1949 bylo zřízeno *Přírodovědecké nakladatelství*, stalo se nakladatelství JČMF jeho základem. Od té doby byla JČMF jen vydavatelem některých spisů, které vycházely v Přírodovědeckém nakladatelství; tyto spisy byly označeny emblémem JČMF. Na počátku roku 1951 zřídilo ministerstvo informací *Vědecké vydavatelství*, které zahájilo činnost od 1. 4. 1951 a převzalo vydavatelskou funkci JČMF i Přírodovědeckého nakladatelství. Dne 31. 3. 1951 zakončila JČMF svou vydavatelskou i nakladatelskou činnost. Do té doby vydala od konce druhé světové války asi 120 učebnic a vědeckých nebo odborných spisů. K částečné informaci o celkové publikační činnosti Jednoty uvádím ještě počet svazků, které vyšly v pěti známých edičních sbírkách JČMF: Sborník JČMF 20, Knihovna spisů matematických a fyzikálních 24, Kruh 16, Cesta k vědění 57, Brána k vědění 19 svazků.

Casopis pro pěstování matematiky a fyziky, jehož vydávání bylo v roce 1941 po vydání tří čísel roč. 70 zastaveno, začala Jednota po válce opět vydávat. Koncem listopadu 1945 vyšlo 4. číslo roč. 70. Tento časopis vydávala Jednota ještě po dalších pět let, tj. do konce roč. 75/1950. Rozmach vědecké činnosti si vyžádal v té době většího počtu časopisů se specializovanou funkcí. Místo vědecké části Časopisu, rozdělené na část matematickou a část fyzikální, začaly vycházet 4 časopisy, které

vydávaly od roku 1951 po dva roky ústřední ústavy Ústředí vědeckého výzkumu a technického rozvoje; po zřízení ČSAV převzalo jejich vydávání nakladatelství ČSAV. Funkci matematické části převzal jednak *Čechoslovackij matematiceskij žurnal — Czechoslovak Mathematical Journal* jako časopis mezinárodní, jednak *Časopis pro pěstování matematiky* jako časopis domácí. Místo fyzikální části začaly vycházet jednak *Čechoslovackij fizičeskij žurnal — Czechoslovak Physical Journal* jako časopis mezinárodní, jednak *Československý časopis pro fyziku* jako časopis domácí.

Rozhledy matematicko-přírodovědecké vydávala JČMF až do konce šk. roku 1950/51, takže Jednota vydala celkem 30 ročníků tohoto časopisu. Ročník 31/1952 vydalo *Přírodovědecké nakladatelství* a další tři ročníky *Nakladatelství ČSAV*. Pak bylo vydávání Rozhledů zastaveno, když se nezdařil pokus redakce zaměřit tento časopis na širší okruh čtenářů. Od ročníku 35/1957 vychází tento časopis v SPN s názvem trochu změněným *Rozhledy matematicko-fyzikální*, přičemž JČMF byla svěřena péče o jejich obsah. Tento časopis, který se vyvinul z Přílohy k Časopisu pro pěstování matematiky a fyziky, vzniklé roku 1892, slouží k tomu, aby u středoškolských žáků probouzel hlubší zájem o studium matematiky a fyziky.

Matematika a fyzika ve škole byl název nového časopisu, který od počátku škol. roku 1948/49 po dva roky vydávala JČMF jako metodický časopis pro učitele matematiky a fyziky na školách 2. a 3. stupně; řídil jej F. Kahuda s redakčním kruhem. Vydávání tohoto časopisu bylo zastaveno, když ministerstvo školství začalo od roku 1951 v SPN vydávat dva časopisy: *Matematika ve škole* a *Přírodní vědy ve škole*. Oba tyto časopisy plní dnes tu funkci, kterou měla od roč. 55/1926 *Příloha dialekticko-methodická* a od roč. 64/1935 část *Vyučování-Zprávy-Literatura* Časopisu pro pěstování matematiky a fyziky.

Pro historiografickou úplnost uvedu ještě několik dat o periodických publikacích, které po válce vycházely v JČMF, i když jen krátkou dobu. Od roku 1920 vydávala JČMF po 21 let *astronomické ročenky*, které redigoval B. Mašek. Po válce vyšly 4 ročníky č. 22—25 *Hvězdářské ročenky na roky 1946—1949* v nakladatelství *Máj*. Ročník č. 26 na

rok 1950 vyšel v nakladatelství JČMF a další 3 ročníky na roky 1951 až 1953 v Přírodovědeckém nakladatelství. Od ročníku 30 vydává Hvězdářskou ročenku Nakladatelství ČSAV za redakce J. Boušky, V. Gutha a B. Onderličky. — Od počátku roku 1946 vydávala JČMF nový časopis *Fysika v technice*, který redigovali Zd. Pírko, I. Šimon, J. Veselka; vydávání časopisu bylo zastaveno koncem roku 1948. — Roku 1948 obnovila JČMF vydávání časopisu *Aktuárné vědy*, ale ještě téhož roku časopis zanikl pro nedostatek odběratelů.

Tiskárna *Prometheus* byla péčí výboru JČMF i po válce zdokonalována a již roku 1946 vybavena novým moderním sázecím a licím strojem. Zapracovaný personál za vedení ředitele tiskárny Karla Wicka konal svědomitě svou práci a zvyšoval výkonnost tiskárny i jakost tisku. Roku 1948 byla tiskárna znárodněna, neboť svým zařízením a počtem zaměstnanců splňovala ustanovení zákona o znárodnění průmyslových podniků z roku 1948. Tato tiskárna, označená nyní jako závod *Knih-tisk 5*, tiskne nyní většinu našich knih z oboru matematiky, fyziky, chemie, astronomie, technických i jiných věd a koná tím důležité služby pro naši vědu. Její vybavení i organizace staly se vzorem pro vybudování podobné vědecké tiskárny v Polsku, budované po druhé světové válce.

Zařízení podniku *Fysma* prodala JČMF již roku 1947. Ponechala si tehdy jen výrobu celuloidových pomůcek pro rýsování, kterou pak roku 1948 předala národnímu podniku *Kohinoor*.

Po válce zahájila knihovna JČMF provoz v září roku 1945. V roce 1946 se podařilo získat zpět časopisy, které byly za války odvezeny do Německa. Roku 1947 podařilo se obnovit téměř všechny výměny časopisů, které byly ujednány před válkou, a získat u většiny časopisů svazky, které vyšly za války. Roku 1948 docházelo do knihovny již 153 časopisů. Výbor JČMF pečoval o provoz knihovny až do podzimu roku 1951, kdy ji předal Ústřednímu matematickému ústavu.

Již od jara roku 1950 uvažovalo presidium výboru JČMF o tom, zda by nebylo účelné věnovat dům Jednoty i knihovnu státu, avšak s tou podmínkou, že zůstanou zachovány pro účely vědy. Když tento návrh byl dobře promyšlen a výborem JČMF schválen, byla svolána

mimořádná valná schůze na den 11. 4. 1951, která učinila tato dvě usnesení:

1. aby dům Jednoty byl věnován státu pro účely vědy, a to pro zřizovanou ČSAV a její ústavy a zařízení, ale tak, aby i další činnost Jednoty byla zabezpečena;

2. aby knihovna Jednoty byla věnována státu pro účely Ústředního ústavu matematického, o němž se předpokládalo, že bude součástí zřizované ČSAV, s podmínkou, že zůstane i nadále přístupná členům Jednoty.

Když Ústřední ústav matematický knihovnu převzal, přestěhoval ji nejprve na Hradčany. Odtud byla pak knihovna znovu přestěhována do domu Jednoty v Žitné ul. 25 a umístěna v nové budově ve dvorním traktu. Knihovna má nyní dvě místnosti, z nichž jedné se užívá jako čítárny a půjčovny, druhé jako pracovny, a poměrně velké skladiště pro knihy. Ke dni 1. 1. 1961 měla knihovna Matematického ústavu ČSAV, vzniklá ze základního fondu JČMF, již 33087 svazků knih a mikrofilmů a několik tisíc separátů, které nejsou ještě katalogizovány. Časopisy získává knihovna většinou výměnou. V roce 1961 vyměňuje s 281 ústavu a knihovnami různé publikace za naše časopisy. Evidence časopisů, zejména zahraničních, je poměrně složitá. Není proto divu, že provoz této knihovny s čítárnou musí obstarávat tři odborné síly. Z těchto několika údajů je zřejmé, jakou cenu má tato jedinečná matematicko-fyzikální knihovna, kterou JČMF budovala od roku 1862 do roku 1951, a jaký význam má pro členy JČMF možnost používat této knihovny. Je nyní vedena na náklady socialistického státu, které by byly pro JČMF již neúnosné.

Po zřízení ČSAV byl v domě Jednoty umístěn Matematický ústav ČSAV, který dům převzal do správy. Listina o darování domu i knihovny JČMF byla však podepsána zástupci Jednoty i ČSAV teprve dne 31. 1. 1955.

Před druhou světovou válkou měla Jednota i její členové rozsáhlé styky se zahraničními vědeckými institucemi nebo pracovníky. Již v prvním desetiletí po válce byly tyto styky válkou přerušeny obnovovány, a to především s pracovníky socialistických zemí. Naši matemati-

kové obnovili nejrychleji styky s matematiky polskými. Mimo časté vzájemné návštěvy jednotlivců, mezi nimiž byl i propagátor československo-polských styků B. Knaster, který již roku 1946 přijel k nám přednášet a zároveň si prohlédnout zařízení Promethea, přispívaly k rozšíření československo-polských styků také sjezdy československých a sjezdy polských matematiků. Z nich měl největší význam pro československo-polské styky 3. sjezd matematiků československých a 7. sjezd matematiků polských. Oba tyto sjezdy se konaly roku 1949 společně v Praze. Pořadatelem tohoto společného sjezdu byla jednak JČMF s Badatelským matematickým ústavem ČAV, jednak *Polskie Towarzystwo Matematyczne* (PTM). Polskou delegaci o 45 členech vedl předseda PTM Kazimierz Kuratowski, polský matematik světové pověsti. Předsedy sjezdu byli B. Bydžovský a W. Sierpiński, který je čestným členem Jednoty již od roku 1923. Tento sjezd ukázal příkladnou spolupráci matematiků čtvou lidově demokratických zemí. Měl další význam i v tom, že na něm byly navázány přátelské osobní styky s matematiky maďarskými, kteří na sjezd vyslali sedmičlennou delegaci. K rozvíjení styků československo-polských přispěly i další sjezdy, zejména polský sjezd roku 1953 a československý sjezd roku 1955. Čtvrtý sjezd československých matematiků v roce 1955 se konal za účasti matematiků z 8 cizích zemí. Zvláště radostně byla na něm přijata čtyřčlenná delegace sovětská, kterou vedl akademik S. L. Sobolev, vynikající pracovník v oboru funkcionální analýzy, a jejímiž členy dále byli P. S. Novikov, K. A. Sitnikov a I. N. Vekua. Polskou delegaci na sjezdu vedl W. Sierpiński, maďarskou G. Alexits. Další zahraniční účastníci sjezdu byli matematikové z Bulharska, Itálie, NDR, Rumunska a Švýcar.

V letech 1948—1952 ukončovala JČMF práce v těch oborech své dosavadní činnosti, v nichž její práci na širší základně přejímal stát nebo socialistický sektor našeho hospodářství. Odpovědní funkcionáři i jiní její dlouholetí pracovníci tomuto procesu napomáhali tak, že některé státní instituce a socialistické podniky mohly využívat zkušeností Jednoty a bez obtíží dále rozvíjet práci Jednotou započatou. Všichni členové JČMF se přitom mohli s uspokojením ohlédnout na práci, kterou Jednota vykonala za 90 let své činnosti v letech 1862—1952 pro pokrok

vědy, pro rozvoj našeho školství i kulturního života československého lidu. Byl mezi nimi jistě i ředitel M. Valouch, jehož záslužná práce pro JČMF je svou obsáhlostí a rozmanitostí taková, že by nebylo možné napsat jeho podrobnější životopis bez vylíčení historického vývoje Jednoty v celé první polovině 20. století. Konec jeho dlouhého a plodnou prací vyplněného života v červnu roku 1952 spadá do doby, která zůstane důležitým rozhraním vývojových etap Jednoty.

V dějinách českého lidu zůstane rok 1945 důležitým mezníkem pro vznik nového státního zřízení a počátkem závažných změn, které u nás provázely přechod od řádu kapitalistického k řádu socialistickému. Zrychlené tempo přestavby společenského řádu v letech 1948—1952 se projevilo četnými změnami i v životě kulturních institucí, k nimž patřila také JČMF. V předcházejících odstavcích byly stručně naznačeny změny v životě a činnosti Jednoty, jejíž některé úkoly převzaly státní instituce nebo národní podniky socialistického hospodářství. V té době byly řídicí orgány JČMF plně zaujaty prováděním velkých změn ve struktuře a činnosti Jednoty a proto postupně došlo k přechodnému zeslabení spolkové činnosti, ať již organizační nebo odborné. Když Jednota od roku 1951 přestala vydávat svůj členský časopis, byly tím oslabeny styky výboru JČMF se členstvem, jehož řady nebyly pak po delší dobu doplňovány. V nových společenských poměrech neztratila však JČMF své existenční oprávnění. Hlavní úkoly Jednoty, jimiž byla vždy péče o rozvoj matematických a fyzikálních věd i o jejich popularizaci a péče o dobré vyučování matematice a fyzice na všech školách, zůstaly nezměněny. Význam plnění těchto úkolů v socialistickém státě spíše ještě vzrostl.

Matematika a fyzika mají nejbliže k technickým vědám, které pečují o zdokonalování průmyslové i zemědělské výroby tak, aby bylo zajištěno uspokojování rostoucích materiálních a kulturních potřeb všech pracujících. Mechanizace a automatizace výroby a konstrukce všech mechanismů, které mají usnadňovat nejen namáhavou práci fyzickou, ale i duševní, vyžadují spolupráce matematiků, fyziků i techniků, Proto Jednota musí usměrňovat práci svých členů tak, aby měli stále na zřeteli využití vědeckých poznatků v praxi, a podporovat práci všech techniků, kteří mají hlubší zájem o matematiku a fyziku. Jednota může a

musí přispívat k popularizaci vědy a spolehlivě informovat veřejnost o výsledcích vědecké práce a o jejích metodách.

Poválečný rozvoj našeho školství byl provázen vznikem nových pedagogických problémů, didaktických i metodických. V souvislosti s rozhodnutím o zásadní přestavbě našeho školství přibyly k nim problémy nové. Když se ÚV KSC na svém plenárním zasedání dne 22. a 23. dubna 1959 zabýval otázkami školskými, bylo v jeho usnesení zdůrazněno, že základním smyslem přestavby našeho školství je požadavek harmonického všestranného rozvoje mládeže a její lepší přípravy pro práci a pro život v naší budoucí společnosti. K dosažení tohoto cíle je třeba těsného sepětí školy se životem, což se musí projevit v nových metodách a formách výchovné práce. Tyto nové úkoly nemohou učitelé řešit bez pomoci techniků a vědeckých pracovníků. Jednota může být základnou také pro spolupráci těchto odborníků v otázkách školských.

K splnění svých hlavních úkolů ve vědě i ve školství musila Jednota za nových společenských podmínek novým způsobem rozvíjet tradiční formy své činnosti a hledat její nové formy. K tomu bylo také třeba změnit organizační strukturu Jednoty tak, aby se v ní co největší počet členů mohl zúčastnit práce a aby se v duchu zásad socialistické demokratičnosti všichni její členové mohli uplatňovat při rozhodování o závažných otázkách spolkových. Když výbor JČMF dospěl k názoru, že JČMF bude moci nejlépe rozvíjet svou činnost v úzké spolupráci s připravovanou novou akademií věd, čekal na vydání zákona o jejím zřízení. Po zřízení a ustavení Československé akademie věd a Slovenské akademie věd vypracoval návrh Organizačního řádu JČMF, podle něhož JČMF měla býtí výběrovou dobrovolnou organizací ve smyslu ustanovení zákona ze dne 12. 7. 1951 o dobrovolných organizacích a shromážděních občanských, přidruženou k ČSAV. Návrh Organizačního řádu JČMF, který byl projednán se zástupci ČSAV, byl schválen ministerstvem vnitra dne 14. 10. 1955. O připravované reorganizaci Jednoty informoval její výbor členy JČMF zvláštním letákem a provedl novou evidenci členů. Ke dni 1. 4. 1956 bylo v novém členském seznamu Jednoty zapsáno 560 členů, zatímco jejich počet na počátku roku 1946 přesahoval 3400.

Na den 24. 5. 1956 byla svolána valná schůze JČMF, na níž její předseda akademik Bohumil Bydžovský podal obsírnou zprávu o činnosti Jednoty v letech 1945—1955 a vysvětlil pak podrobně zásady a nejdůležitější ustanovení nového organizačního řádu, který byl předložen valné schůzi ke schválení. Organizační řád JČMF, v němž jsou vytčeny hlavní úkoly Jednoty a prostředky k jejich plnění, se od všech dosavadních spolkových stanov JČMF liší nejvíce v těch ustanoveních, jimiž je určena organizační struktura Jednoty a stanoven způsob, jímž jsou voleny její řídicí orgány. Podle organizačního řádu je vrcholným orgánem Jednoty celostátní sjezd, který je svoláván vždy po třech letech. Delegáti na sjezd jsou voleni na členských schůzích poboček podle zásad poměrného zastoupení, takže mimopražští členové mají možnost ovlivnit sjezdové jednání stejně jako členové pražští. Valných schůzí JČMF se dříve zúčastňovali zpravidla jen členové pražští. Práce členů JČMF se uplatňuje v pobočkách, které zřizuje ÚV JČMF tam, kde pro jejich činnost jsou dobré předpoklady.

Po schválení organizačního řádu JČMF na valné schůzi 24. 5. 1956 byl zvolen za předsedu Ústředního výboru JČMF ministr školství a kultury František Kahuda, který byl dlouholetým funkcionářem JČMF v Brně i v Praze. Slovenský výbor JČMF se ustavil dne 26. 10. 1956 a jeho předsedou se stal akademik Jur Hronec. Valná schůze a ustavení ÚV i SV JČMF v roce 1956 byly počátkem nástupu všech členů reorganizované Jednoty do nové práce, jež se měla soustřeďovat především v pobočkách.

Když koncem roku 1955 byla prováděna reorganizace časopisu *Sovětská věda*, začalo ministerstvo školství a kultury místo jeho části, označené podtitulem *Matematika-Fyzika-Astronomie*, vydávat nový časopis *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*. Po reorganizaci JČMF stal se tento časopis členským časopisem JČMF, který přináší zprávy o činnosti všech organizačních složek JČMF. Ročník č. 1/1956 vyšel v SPN, od roč. 2/1957 vychází časopis v NČSAV. Náplň časopisu byla již předmětem častých diskusí na členských schůzích poboček i na schůzích ÚV a není ještě ustálena.

ÚV i SV JČMF se v letech 1956—1957 staraly především o zřízení

poboček a o rozvinutí jejich činnosti. Již v těchto dvou letech bylo zřízeno 13 poboček v českých krajích a 6 na Slovensku; v roce 1961 přibyla pak ještě jedna slovenská pobočka. Ke dni 30. 6. 1961 existovaly v českých zemích pobočky JCMF v městech Brno, České Budějovice, Gottwaldov, Hradec Králové, Jihlava, Liberec, Olomouc, Ostrava, Pardubice, Plzeň, Ústí n. L. a Praha, kde byly zřízeny pobočky dvě, a to jedna pro oblast UNV, druhá pro Středočeský kraj. V téže době byly na Slovensku pobočky v městech Bratislava, Košice, Nitra, Prešov, Trnava, Zvolen a Žilina. I když všechny pobočky vyvíjejí činnost ke společnému cíli vytčenému organizačním řádem, není jejich práce všude stejná. Charakteristické rysy činnosti poboček mají svůj původ v různém složení členstva, které opět závisí nejvíce na tom, zda v sídle pobočky jsou vysoké školy, velké průmyslové podniky apod. Činnost poboček se projevuje hlavně pořádáním přednášek, diskusí o otázkách školských i jiných, exkurzí, seminářů, konferencí a kursů.

V prvním třiletí budovatelské práce v reorganizované Jednotě postihla předsednictvo ÚV bolestná ztráta dvou pracovníků. Dne 1. 6. 1957 zemřel v mladém věku 43 let člen korespondent CSAV Zdeněk Matyáš, profesor teoretické fyziky na matematicko-fyzikální fakultě Karlovy university. I při poměrně krátké době své vědecké činnosti vytvořil práce v oboru kvantové a statistické fyziky pevných látek, jimiž se stal dobře známým i v zahraničí. Zdeněk Matyáš se zasloužil o rozvoj naší teoretické fyziky po druhé světové válce. Jeho předčasná smrt zmařila všechny naděje, které do jeho schopností vkládala naše věda i Jednota. Dne 6. 1. 1958 zemřel jeden z nejzasloužilejších a nejobětavějších pracovníků Jednoty profesor František Vyčichlo, doktor fyzikálně matematických věd a nositel Řádu práce, vedoucí katedry matematiky a deskriptivní geometrie na fakultě inženýrského stavitelství ČVUT. Jako žák Sobotkův našel zálibu v geometrii syntetické i projektivní a soustředil později svůj zájem na geometrii diferenciální, jejíž poznatky uplatňoval na řešení problémů technických. Působil po mnoho let již před válkou v redakci *Casopisu pro pěstování matematiky a fyziky* i v redakci *Rozhledů matematicko-přírodovědeckých* a za války redigoval sbírku *Cesta k vědění*. Již před válkou horlivě pracoval v komisi pro

terminologii matematiky a v komisích pro řešení otázek didaktických i metodických vyučování matematice a deskriptivní geometrii. Spolu s M. Valouchem má největší zásluhu o to, že Jednota svou činnost za války udržela a dobře se na poválečné úkoly připravila. Označení *Vý-
čichlova matematická knihovna ČVUT* připomíná část jeho poválečných zásluh. Jeho zásluh o organizaci našeho školství i vědy po druhé světové válce nemůže být zapomenuto stejně jako jeho zásluh o reorganizaci a obnovení činnosti JČMF. Naše Jednota i věda ztratily v něm pečlivého a starostlivého hospodáře. Na jeho vzácné lidské vlastnosti nezapomene nikdy ten, kdo s ním přišel do bližšího styku.

Ústřední výbor JČMF svolal na dny 1. a 2. dubna 1959 do Prahy I. řádný celostátní sjezd Jednoty československých matematiků a fyziků. Na sjezdu se dostalo nejvyššího vyznamenání, které Jednota může udělit, třem dlouholetým a obětavým pracovníkům Jednoty. Za čestné členy JČMF byli na sjezdu zvoleni akademikové Jur Hronec a Miloš Kössler a František Vyčichlo in memoriam. Po I. sjezdu nastoupila Jednota cestu do druhého tříletí budovatelské práce, na jejímž konci bude nejen hodnotit uplynulé pracovní tříletí, ale i vzpomínat na nejdůležitější výsledek stoleté činnosti Jednoty.

Brzy po sjezdu byla Jednota postižena ztrátou prvního předsedy Slovenského výboru JČMF akademika Jura Hronce, který zemřel dne 1. prosince 1959. Svou vlídnou povahou a vynikajícími charakterovými vlastnostmi byl povolán k tomu, aby plnil úkol vzdělaného učitele a dobrého vychovatele mládeže, který v letech 1906—1922 vykonával na gymnasiu v Kežmarku mimo ty časové úseky, v nichž byl na studijních cestách v zahraničí. Od roku 1923 se stal vysokoškolským učitelem nejprve na přírodovědecké fakultě Karlovy university, pak na technikách v Brně, v Košicích a v Bratislavě, odkud nakonec přešel na přírodovědeckou fakultu Komenského university. Jeho vědecká i organizační práce na vysokých školách a ve vědeckých i kulturních institucích byla oceněna četnými akademickými hodnostmi a čestnými tituly. Dne 1. května 1955 byla jeho práce uznána udělením Řádu práce. Jako nekompromisní odpůrce fašismu a důsledný zastánce jednoty Čechů a Slováků v JČMF, v níž pracoval od roku 1921, stal se velmi známou

postavou českého vědeckého i kulturního života. Byl příkladem vědeckého pracovníka, který upřímně a oddaně pracoval vždy pro dobro lidu.

Po reorganizaci Jednoty roku 1956 rostl rychle počet jejích členů. Z počtu 560 členů JCMF ke dni 1. 4. 1956 vzrostl jejich počet na 1210 ke dni 1. 12. 1956. V době I. sjezdu JCMF měla Jednota již 1813 členů, z nichž podle zaměstnání bylo 40 % učitelů středních škol, 35 % učitelů vysokých škol a pracovníků vědeckých ústavů, 10 % inženýrů a techniků, 14 % studujících a 1 % důchodců. V době ukončení rukopisu tohoto spisu v polovině října 1961 má JCMF již přes 2000 členů, což je počet odpovídající již dobré úrovni stavu členstva v době mezi oběma světovými válkami. Se vzrůstem počtu členů rostla aktivita členů poboček, z nichž mnozí se začali uplatňovat nejen v pracovních kroužcích poboček, ale i ve speciálních komisích ÚV JCMF.

Uvedu nyní ještě větší akce, které Jednota uspořádala v letech 1957 až 1961. Roku 1957 přijala Jednota nabídku I. sekce ČSAV, aby se stala spolupořadatelem I. sjezdu československých fyziků a oslav 50. výročí dobudování Fyzikálního ústavu Karlovy university. Zvláštní péči věnovala Jednota organizační přípravě pedagogické sekce sjezdu. V této sekci se prodiskutovaly některé aktuální otázky vyučování fyzice na středních i vysokých školách. Ve dnech 8.—12. září 1958 uspořádala Jednota v Praze pracovní konferenci pro středoškolskou fyziku, která se zabývala hlavně těmi problémy vyučování fyzice, jejichž naléhavost se projevovala v diskusích pedagogické sekce I. sjezdu československých fyziků. JCMF uspořádala ve dnech 15.—20. září 1958 konferenci ve Smolenicích, která se zabývala nejnaléhavějšími otázkami vyučování matematice a jeho vztahu k vyučování přírodním vědám. Jednota byla spolupořadatelkou konference o nomografii, která se konala ve dnech 7.—9. září 1959 v Praze. Ve dnech 12. a 13. října 1959 konala se v Brně fyzikální konference na oslavu 60. výročí vzniku vysoké školy technické v Brně, na kterou navazovala ve dnech 15.—17. října Jednotou uspořádaná konference o vyučování fyzice na vysokých školách. Od 30. listopadu do 1. prosince 1959 se konala v Brně Jednotou pořádaná celostátní konference o elementární matematice. Jejím účelem bylo podat přehled práce v některých oborech elementární matematiky na

různých našich pracovištích. Ve dnech 11.—16. července 1960 uspořádala Jednota kurs pro učitele fyziky na školách 2. cyklu, v němž byli účastníci seznámeni s pokroky moderní fyziky. Ve dnech 24.—25. října 1960 konala se v Praze konference JCMF o vyučování fyzice na odborných školách. Ve dnech 30. ledna až 3. února 1961 uspořádala pobočka JCMF v Brně s ústavy pro další vzdělávání učitelů v Brně, Gottwaldově a Jihlavě I. kurs pro učitele fyziky na školách 2. cyklu. Ve dnech 10.—15. září 1961 uspořádala Jednota na Richtrových boudách v Krkonoších konferenci o diferenciální geometrii, která našim mladým vědeckým pracovníkům ukázala zaměření naší současné vědecké práce v diferenciální geometrii. Ve dnech 23.—24. října 1961 se konala v Praze konference JCMF o otázkách vyučování elektřiny a magnetismu. Novou formou činnosti Jednoty, o kterou její členové projevují mimořádný zájem, jsou kursy pořádané o hlavních prázdninách s tematikou vědeckou nebo pedagogickou nebo i smíšenou. Přispívají k postgraduálnímu školení našich učitelů a o jejich oblibě svědčí, že o prázdninách 1961 se uskutečnilo 18 takových kursů, uspořádaných pobočkami Jednoty.

Pro řešení zvláštních úkolů zřizuje Jednota podle potřeby speciální komise, jejichž práci někdy podporují pracovní kroužky v pobočkách. Některé komise jsou zřizovány jen na přechodnou dobu, jiné mají úkoly dlouhodobé, takže se z nich pravděpodobně vyvinou stálé pracovní komise a poradní orgány ÚV JCMF. Z nich jsou v současné době nejdůležitější Úřední pedagogická komise pro matematiku a Ústřední pedagogická komise pro fyziku.

Velký počet členů JCMF pomáhal svou prací v žákovské soutěži *Matematická olympiáda* již od jejího vzniku v roce 1951, kdy prvním jejím pořadatelem byl ÚÚM a později MÚ CSAV. Všichni tito pracovníci konali velmi záslužnou práci, když podporováním této soutěže pomáhali budit zájem středoškolských žáků o studium matematiky a vyhledávat mladé talenty. Podle organizačního řádu soutěže MO, který vydalo ministerstvo školství a kultury v roce 1959, je nyní pořadatelkou soutěže JCMF ve spolupráci s ČSM a MÚ CSAV. Dne 13. října 1961 konala se v ministerstvu školství a kultury slavnostní schůze ÚV MO, při níž bylo vzpomenuáno 10. výročí vzniku této soutěže a bylo vyzna-

menáno 120 dlouholetých pracovníků v této důležité soutěži. Jednota podporuje tuto soutěž nyní i pořádáním zvláštních přípravných přednášek z matematiky pro žáky, kteří se o tuto soutěž zajímají. Obdobný význam má mladší soutěž nazvaná *Fyzikální olympiáda*, jejíž první ročník byl uspořádán Jednotou ve školním roce 1959/60.

Činnost Jednoty v letech 1945—1961 spadá do doby velké technické a ekonomické revoluce, které svými důsledky urychlují velké společenské změny v celém světě. Proto nese zřejmé známky revolučního kvasu, v němž hlavní úkol všech matematiků a fyziků je v tom, aby svými pokrokovými názory vědeckými i filosofickými přispívali k vybudování nové, socialistické společnosti. Budoucí historik jistě spravedlivě posoudí, do jaké míry se zdařilo toto úsilí českých a slovenských matematiků a fyziků, pracujících v Jednotě. Pokud se týká vývoje Jednoty po její reorganizaci v roce 1956, nelze ještě posoudit, zda nová organizační forma nebude vyžadovat ještě nějakých změn a zda při práci v Jednotě nebude nutné uplatnit ještě některé další jiné formy kolektivní práce. Nebude však měněn hlavní cíl Jednoty: práce pro školu i pro pokrok vědy ve prospěch našeho lidu i veškerého lidstva.

